دروس الأخلاق

مُحَمَّدُ جَمِيْلُ

دُرُوسُ الأَخلَاقِ

مُحَمَّد جَمِيل

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَىٰ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ اَكْرَمِ الْخَلَائِقِ اَجْمَعِينَ ، وَعَلَىٰ اٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ .

اَمَّا بَعْدُ

މިފޮތަކީ مَدْرَسَةُ السَّنِيَّة ގެ ދެވަނަ فَصْل ގެ ކުދިންނަށްޓަކައި ކިޔަވައިދިނުމާ އުނގަންނައިދިނުމަށް ލިޔުނު ފޮތެކެވެ. މިފޮތުގެ ނަމަކަށް ކިޔަވައިދިނުމާ اختيار ކުރެވުނީ دُرُوسُ الْأَخْلَاق މިނަމެވެ. މިފޮތް ހަދައިދެއްވުމުގައި މަސައްކަތް ކުރެއްވި ބޭފުޅުން ކަންކަން ތަރުތީބުކުރެއްވުމުގައި ބައިވެރިވެވަޑައިގެން ކުރެއްވި މަސައްކަތަށް ޝުކުރު ދަންނަވަމެވެ.

މިކަމުގައި މަސައްކަތްކުރެއްވި ހުރިހާ ބޭފުޅުންނަށް ޝުކުރުދަންނަވަން. عام ގޮތުން ދިވެހިންނަށް خاص ގޮތުން مَدْرَسَةُ السَّنِيَّة ގެ ކުދިންނަށް މިފޮތުން ފައިދާ ލިބި منفع ލިބުން އެދެމެވެ. އަދި ހުރިހާ ކަމެއްގައި ހެޔޮ عمل ކުރުމުގެ توفيق ދެއްވާށިއެވެ. وَمَا تَوْفِيقِي اِلَّا بِاللّٰهِ .

٢٣ شعبان ١٣٥٨هـ

مُحَمَّد جميل ديدى

١

مُقَدِّمَة

أَخْلاَق عِلم އަކީ، ހިތާ އުޅުމުގެ حِسُّ އަށް صُلْح ކޮށް މީސްތަކުންގެ
ތެރޭގައި އުޅެން ހުރި ގޮތް އުގަންނައިދޭ قَوَاعد ތަކަކާއި ބަޔާންކޮށްދޭ ނަމެވެ.

މި علم އަކީ ކޮންމެ މުސްލިމަކު ދަސްކުރުން ބޭނުން ބޮޑު ފަސޭހަ
علم އެކެވެ. މިއީ ދިރާސާކުރާ މީހާއަކީ ހަމަ ތިމާގެ ނަފްސު ރަނގަޅުކުރުމުގައި
އަންނަކަމެއް. އެކަމަށް ބޭނުންވާ ގޮތުގައި އުޅުން ޙާލަތަކަށް ރިވެތިވާނެ މިއެވެ.
މިކަމަށް ބަލާއިރު، ރިވެތި ގޮތުގައި އުޅުމަށް އުނގެނެން ޖެހޭ قواعد އެއް ބަޔާންކޮށް
ދެން އެ قواعدތަކަށް عَمَل ކުރުމަކީ ކޮންމެ މީހަކަށް لاَزِم ވެގެން ވާކަމެވެ.

سَلاَم އާއި صَلَوَاة ލެއްވި نبى ކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ.
خَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ، މި حديث ގެ معنى އަކީ، މީސްތަކުންނާ މެދު
ގައި ރިވެތި خُلُق ން أخلاق ބަހައްޓާށެވެ. މިއެވެ.

އަދިވެސް حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. خَيْرُ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا
މި حديث ގެ معنى އަކީ، މީސްތަކުންކުރެން އެންމެ ހެޔޮ މީހުންނަކީ އެމީހުން ކުރެން
އެންމެ خلق ރިވެތި މީހުންނެވެ.

އަދި މިފަދައިންވެސް حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. مَكَارِمُ الْأَخْلاَقِ أَعْمَالُ
اَهْلِ الْجَنَّةِ މި حديث ގެ معنى އަކީ، ހެޔޮ خلق އަކީ ސުވަރުގޭގެ أهل ވެރިންގެ
ސިފަތަކެކެވެ. މިއެވެ.

٢

تقوٰى ވެރިކަން (١)

تقوٰى ވެރިކަމަކީ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ގަދަ ބިރުވެތިވުމަށް
ފާޅުގައާއި ސިއްރުގައި ކަލާނގެ އަމުރުފުޅުތަކަށް ކިޔަމަންވެ نهى ކުރެއްވި ކަން
ތަކުން ދުރުހެލިވުމެވެ.

ދެން تقوٰى ވެރިކަމަކީ دين އާއި ދުނިޔޭގައި ލާބަ ލިބޭނެ ކަމެކެވެ.
މިހެނީ، ހަމަ ތަޤްވާވެރިން ދުނިޔޭގައި ލާބަލިބޭ ކަމުގެ ސަބަބުން ހުރިހާ ކަމެއްގައި، އެންމެހައި مخلوق ންގެ
ތެރެއިން އަޅުގަނޑުމެން ފަރާތުން ކަލާނގެ ރުއްސަވަތޭ، ހުރިހާކަމެއް ލަސްނުވެ ކަމުގެ ޝަކަލުގައި،
ނުކުތުމަށް ބޮޑު ދަރަޖަ ލިބެނީ އެމީހުންނެވެ.

މިފަދަ ބޮޑު نعمة ތަކެއް ލިބޭތީ ކަލާނގެ ބިރުވެތިވުމަކީ ކަލާނގެ ފަރާތުން
ކުރައްވާ أمر ފުޅެއްކަމުން ކިޔަމަންވުން ފަރުޟު واجب ވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

ކަލާނގެ وحى ކުރައްވާފައިވާ އެވެ. يٰأَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا
رَبَّكُمُ الَّذِى خَلَقَكُمْ މި آيَة ގެ معنى އަކީ، އޭ މީސްތަކުންނޭވެ. ތިޔަބައި
މީހުން ހެއްދެވި ތިޔަބައިމީހުންގެ ސާހިބު ވެގެންވާ ކަލާނގެ ކިބައިން تقوٰى ވެރި
ވާށެވެ. މިއެވެ.

ސަލާމާއި صلواة ލެއްވި نبى ކަލޭގެފާނުން حديث ކުރެއްވި އެވެ.
اِتَّقِ اللّٰهَ حَيْثُمَا كُنْتَ މި حديث ގެ معنى އަކީ، ކަލޭގެފާނު ކޮންތާކު
ހުންނަކަމުގައި ވެސް ކަލާނގެ ކިބައިން تقوى ވެރިވާށެވެ. މިއެވެ.

٣

تقوى ވެރިކަން (٢)

تقوى ވެރިކަމުގެ ފައިދާތަކެއް ހިތަށްއަރާ ގޮތަށް ކުރުކޮށް ދަންނަވާލަމާ ހިނގާށެވެ. ފުރަތަމައީ، ދުނިޔޭގެ ބޮޑުވެރިކަމެވެ. ދުނިޔޭގެ ބޮޑުވެރި ކަމަކީ قدر އުފުލިގެންވުމާއި ރިވެތި ނަންހުރުމާއި مشهور ވުމާއި، މީސްތަކުންގެ އޯގާވެރި ކަމާއި رحمة ވެރިކަން ލިބިގަތުމެވެ.

މިގޮތުން تقوى ވެރިޔާއަށް މާތް މިނިވަންކަމާއި ދިރިއުޅުމުގެ ރަނގަޅުކަން ލިބޭނެއެވެ. އަދި އެމީހާއީ ގައުމުގެ ބޮޑުބޮޑު މީހުންގެ ތެރެއިން أولى ވެގެންވާ މަޤާމު ލިބޭނެ މީހެކެވެ. ބޭނުންވާ ބޭފުޅެއްގެ ގޮތުގައެވެ.

آخرة ދުވަހުން ލިބޭނީ ބޮޑުވެރިކަމެކި، ނަރަކައިން سلامة ވުމާއި ސުވަރުގޭގެ މަތިވެރި نصيب ލިބުމެވެ.

تقوى ވެރިންނަށް ގުޅިގެން ދެމިހުންނަ ބާރާއި ހިއްވަރު ދޭ ފަރާތަކީ މާތް ﷲ ސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާ ކަމުގައި ވޭ. إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا وَالَّذِينَ هُم مُّحْسِنُونَ . މި އާޔަތުގެ معنى އީ، ހަމަކަށަވަރުން ﷲ ތަޢާލާ ވޮޑިގެންވަނީ تقوى ވެރިވި މީހުންނާއި، އަދި އެމީހުން محسن ން ކަމުގައި ވި މީހުންނާ އެކުގައެވެ.

تقوى ވެރިންނަށް آخرة ދުވަހުން ލިބޭނެ ބޮޑުވެރިކަމުގެ ވާހަކަ ﷲ ތަޢާލާ ވަޙީ ކުރެއްވި قرآن ގައި وحى ކުރައްވައެވެ. إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ، فَاكِهِينَ بِمَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ وَوَقَاهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ، މި آية ގެ معنى އީ، ހަމަކަށަވަރުން تقوى ވެރިން ވަނީ އެމީހުންނަށް ސުވަރުގޭގެ ނިޢުމަތުގައި ﷲ ތަޢާލާ އެމީހުންނަށް ދެއްވި އެއްޗަކުން ހިތްހަމަޖެހިގެންނެވެ.

ގެން، އުފާކުރާނީ حال ގައި ސުވަރުގެއާއި نعمة ގައެވެ. އަދި އުޅުއްވާ ބައިމީހުން ހައްދަވައި ބޭފުޅުކުރެއްވި ކަލާނގެ ނަރަކައިގެ عذاب ން އެބައިމީހުން ސަލާމަތްކުރައްވާނެއެވެ.

٤

ޞަޙާބާކުއްޖާގެ އަދަބުތައް (١)

ޞަޙާބާކުއްޖާއަކީ ދަޢުވަތުގެ އިސްލާމީ ދީން އުނގަންނަން ދައުވަތުކުރުމަށް ސިފަވާބައި علم ލިބިގަތުމަށް ގޮވައިދިން މަސައްކަތްކުރަށް ކިޔުވާ ބޭފުޅުންނެވެ. ވަރަ ފުރިހަމަ ވާހަކަތައް ސިފަވެފައި ގޮތުގަިދިން މަނިކުފާނުގެ ހުރިހާ ކަންތައް ފުރިހަމަކަމާއެކު ކުރެއްވި ބޭފުޅުންނެވެ.

ޞަޙާބާކުއްޖާގެ ސިފަގައި ހުންނަންޖެހޭ أدب ތަކެއް އިންސާނުންނަށް ދައްކައިދޭނެއެވެ. އެއީ ތަޢުލީމު ދިނުމުގެ ތެރޭގައި، ތިމާގެ އަމިއްލަ نفس ހާރުކުރުމާއި ބަހައްޓަން ވީ އަދަބުތަކެވެ.

އެއީ ތިމާގެ ކިބައިގައި ހުރިހާ ބޭކަލުންގެ ދީނީ ކަންކަމުގައި ދީނުގެ ހުކުމްތައް ފުރިހަމަކުރެއްވުމެވެ. އެކަލާނގެ އަނބުރާ ދީނުގެ ތަޢުލީމުތަކާއި ދީނުގައި ބަސް ‌قبول ކުރުމާއި ކިޔަމަންތެރިވުމެވެ.

ހަމައެކަނި އެކަލާނގެ އަނގަބަސްފުޅުން علم އުނގެނުމަށް މަސައްކަތްކުރުމަށް ދިރިއުޅުއްވިއެވެ. އަދި، ތަންތަނުގައި ފަހަރުން سؤال ކުރެއްވުމުގެ ދީނީ ކަންތައް ދިރާސާކުރުމުން ދީނުގެ ހުކުމްތައް ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ.

٥

ކިޔަވާކުދިންގެ އަދަބުތައް (٢)

ކިޔަވާކުދިންގެ ކިބައިގައި ހުންނަންވީ أدب ތަކުގެ ތެރެއިން ދެވަނަބައި، އުސްތާޛުމީހާއާއި ގުޅިގެން ބަހައްޓަންޖެހޭ އަދަބުތަކެވެ.

ކުދިންގެ ފުރަތަމަ ބެލެނިވެރިޔާއަށްފަހު تربية ކުރަނީ އުސްތާޛު މީހާއެވެ. މައިންބަފައިން ގެންގުޅޭ ބޮޑުކުރަނީ ހަދިއެވެ. އެހެންވީއިރު މައިންބަފައިންގެ ދަރުމަވަންތަކަމާއި ހަމައަށްވާލުކުރުން އުސްތާޛުމީހާގެ ދަރުމަވަންތަކަމާއި ހަވާލުކަން ވާގޮތެވެ. މިކަމަށްޓަކައި ކުދިންގެ މައްޗަށް واجب ވެގެންވޭ، ކިޔަވައިދޭ މީހާއާއި ދެކޮޅުހަދައިގެން جاهل ބަޔަކު އެހިބާރު ކުރަނީ ބޭފުޅުން ކޮއްފައިވާއިރު ކިޔަވައިދޭން ވާވަރަކީ، އުސްތާޛު މީހާއަށް ކިޔަވައިދެނީކަމެވެ.

ކިޔަވައިދޭ މީހާގެ ކުރިމަތީގައި އިޙުތިރާމްކުރުމާ އަދަބުވެރިވުމެކެވެ ކުރުމާއި، އުސްތާޛު ކިޔަވައިދޭ މީހާއަށް ކިޔަވައިދެނީ ހާލަތެއްގައި ހަމަހަމަ ލިބުނު ހާލަތެއްގައި، ކުދިންގެ މައްޗަށް ވާޖިބު ވެގެން ވާކަމެވެ.

ކިޔަވައިދޭ އުސްތާޛުމީހާގެ ޙައްޤުގައި އަދަބުވެރިވުން علم ހާސިލު ކުދިންގެ މައްޗަށް، ގެއްލިގެން ބޮޑު ކަންތައްތަކެއް ނޫނެވެ. އެހެންކަމުން، އުސްތާޛުމީހާ ޙައްޤުގައި އެކަށީގެންވާ ހަމަކަން ދެނެގަތުން ކުދިންގެ މައްޗަށް واجب ވެގެންވެއެވެ.

٦

ޖިރާނުންނާގެ އަދަބުތައް (٣)

ޖިރާނުންނާގެ ޙައްޤުގައި ހުންނަންވީ أدب ތަކުގެ ތެރެއިން ތިން ވަރަށްބޮޑު، އެކުއްޖާ ފަދަ އެކުގައި ޖިރާނުންނާގެ އެކުވެރިންގެ ޙައްޤުގައި ހަމަޖެހިފައިވާ أدب ތަކެވެ.

ފުރަތަމަ ގޮތަކީ ތިމާގެ އަވައްޓެރިންނަށް ހެދިދޭ ހެޔޮކަންތައް އެކުވެރިންނަށް ކަމާ ހުރިހާ ގޮތަކުން އެކުވެރިންނަކީ خاص ކުރެވިފައިވާ ބަޔަކު ކަމުގައި ހަދައިގެން ދެކުމާއި، އެކުވެރިންގެ ކަމެއް ބޭނުންވެގެން ގޮސް ކިޔާއިރު އެބައިމީހުންގެ أدب ތަކުގެ ތެރެއިންވާ ކަންކަމެވެ.

އެހެން ކުއްޖަކާ ކުށްވެރިވެ ހަސަދަވެރިކަމުގެ ނުރުހުމެއް ނުވެ، ވާހަކަ އެކުވެރިންގެ އެއްބަޔަކާ ކުރުން ނުކުރެވޭނެ ހެވެ. ވަގުތުގައި ވޭތުވެރިކަމާއި ކުރިމަތިވާ އަބުރުވެރިކަމާއި އެކުވެރިންގެ ޙައްޤުތައް ނަގާ ދޭން ނުފެނެއެވެ.

އެކުވެރިކަން ބަހައްޓައިދޭނެ އެހެން ކުއްޖަކަށް ވެސް ހުރެ ފަސޭހަތަކާ އެކުގައި ދިރިއުޅެން ކުޅިއެއް ނުވާނެއެވެ. ހަމައެހެންމެ އެހެން ކުއްޖަކަށް އެކުވެރިކަމާއި އަޚުލާގު އަދަބު ދަސްކުރުމަށް ފައިދާ ނުކުރެވޭނެ ކަންތައް ނުވާނެއެވެ. މިހާރު މިގޮތަށް ކުރުމަކީ عداوة ޖެހި ކަމެއް ނުދާ ވެރިކަން ދިމާވާނެ ކަމެކެވެ. މިގޮތަށް ކަންކަން ދިރުވައިދީ ކުއްޖާގެ ވާޖިބު ވާ ހުއްޓެވެ.

٧

މައިންބަފައިންގެ حقّ ޢަދް

މައިން ބަފައިންނަކީ އިންސާނާ ދުނިޔެއަށް އުފެދުމުގެ ސަބަބެވެ. ފަހެ، އެއިންސާނާ އެދެމީހުން ނަގަހައި ބިލަސްދީ އުނދަގޫތަކެއް އުފުލިކަމުން އެދެމީހުންގެ حقّ ފުދޭވަރަކަށް އަދާނުކުރެވޭނެއެވެ.

މައިން ބަފައިން ދުނިޔޭގައި ހިމާޔަތުގެ އަމިއްލަ مصلحة އަށްވުރެން އެދަރިންގެ مصلحة ކުރިއަށްޓަކައިވެސް އެދޭއެވެ. މިހެންވެ، ކަލާނގެ ބަފައިންނަކީ ކަލާނގެ މަތީގައި ފަރުވާތެރިވާ ދެމީހުން ހެޔޮ ގޮތުގައި ކިޔަމަންވުމަކީ ވާޖިބުކަމެކެވެ. އެހެންނަމަވެސް ދެރަކުރަން ނުވާނެ ކަމެއް ހިތުމަކީ واجب ވާކަމެވެ.

އަޅަމެންގެ ގަދަރަސްކަލާނގެ وحى ކުރެއްވިއެވެ. وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّآ إِيَّاهُ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا ۚ މިآيةގެ معنىއީ، ކަލާނގެ ހަމައެކަނި އަޅުކަން ނުކުރާށެވެ. އަދި ކުރުމުގެ އެކަލާނގެ ނޫނީ ބާއްޗަކަށް އަޅުކަން ނުކުރުމަށާއި، މައިންބަފައިން ނަށް ހެޔޮކޮށް ހިތުމަށެވެ.

މި އާޔަތުން ނިކަން ފުރިހަމަ ބަޔާނެވެ. ގަދަރަސްކަލާނގެ ބާއްޗަކަށް شَرِيك ނުކުރުމަށްފަހު، އެކަލާނގެ ނޫނީ ބާއްޗަކަށް އަޅުކަން ނުކުރުމުގެ އަމުރުކުރެއްވުމާއި ގުޅިގެން، ދެން އެއަމުރުކުރެއްވީ މައިންބަފައިންނަށް ހެޔޮކޮށް ހިތުމަށެވެ.

ފަހެ މައިންބަފައިންނަށް ހެޔޮކޮށް ހިތުމަކީ ބޮޑުވެގެންވާ ވާޖިބުކަމެއްކަން މިއާޔަތުން ފާޅުވެގެން އެނގެއެވެ.

٨

މައިންބަފައިންނަށް ޚިދުމަތްކުރުން

މީހުނަން ބޮޑެތި ބަލިޖެހުނީމާ ބޭސްވެރިންގެ ގޮތަށް ދެއްވާށެވެ. އެ ބޭސްވެރިން ސިޔަންތަ ނުބައި ރަހަހުއްޓަސް ސިޔަންތަބޮޑުކަން އުފުލާ ބޭކަހު ދިރަހަށް ހަދަތަރުކުރުގައި ބޮޑުވެއެވެ. އެއީ އެބޭބޭ ބައިމުން އަދަންވެވަ ދިލެބެ ހުޅަ ދަރިންކޮށްކަންތަކުރުން ތަރުންދިބޭން ވެސްހަރަބޭޖެވާނަ ކަން އަބަދު މިހާރަން ކަރަތަރު ފާޅިއެވެ.

މައިންބަފައިންވެސް މިފަދައެވެ. ބައެއްފަހަރަށް ދަރިން ނުރުހޭ ކަންކަން އަމުރުކުރެއްވިޔަސް، އެއަމުރުތަކަށް ޚިދުމަތްކުރަމުން ދަރިންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. މިހެނީ ގިނަދުވަހު ދުނިޔޭގައި އުޅެ ގިނަ تجربة ލިބިފައި ހުރިބޭފުޅުން މައިންބަފައިންނެވެ. އެހެންވީމާ ވަރަށް ބަލާފައި ކަންތައް ގެއްލުން ވާނެ ކަންތައް ދަރިންނަށް ފެނުމަށް ވެސް ނުކުރައްވާ މައިންބަފައިންނަ ކަން. ގެއްލުންވާނެ ކަމެއް ކަމުދާކަމަށް މައިންބަފައިން ދެކެވަޑައި حال ގައި އަމުރުކުރެއްވުން ނުހުއްޓާނެއެވެ.

އެހެންވީމާ، މައިންބަފައިންނަށް ފުރިހަމައަށް ޚިދުމަތްކުރުމަކީ ދަރިންގެ މައްޗަށް واجب ވާކަމެއްކަން އެނގިއްޖެއެވެ.

٩

މައިމީހާގެ ހެއުކަން

މައިމީހާ ކުއްޖާއާއިގެން ބަރުވެއިނުމުގައި، އުނދަށް އުނދަގޫ ތަކެއް ދިގު ވިހައި މުދުގެ ތަކުގައި އުނދަގޫތައް تحمّل ކުރައްވާ. ކުއްޖާ ދުނިޔެއަށް ވަޑައިގެން ފިރިސްތާން ދުވަހުތަކުގެ ކުއްޖާގެ ކާނާއަކީ މައިމީހާގެ ގައިމުން ކިރެވެ.

ކުއްޖާއަށް ވިހޭނުކޮށް ނުކުރާ ތަކެތި ކުއްޖާއާ ރަށްކާތެރިވެ، ވަރަކަ ކުއްލިވަމި، ދުނިޔޭގައި އުޅޭ ތަކެތި ކުއްލަހި މައިމީހާއެވެ.

ކުޑައިރުއްސުރެން ކާނާއިރު އެންނައުން އެންގެވައި، ގެންގުޅެ ބޮޑުކުރަނީ، މައިމީހާއެވެ. ވަރިހުގެ މަތްކޮން މައިމީހާގެ ހަރުގެ ހުކުމަކީ، ހިތްހަމައިތާވުން ދިރިހައި ކަމެކެވެ.

سَلَام އާއި صَلَوَات ލެއްވި ނަބިއްޔާގެފާނުން حديث ކުރެއްވިއެވެ.
بِرُّ الْوَالِدَةِ عَلَى الْوَلَدِ ضِعْفَانِ ، މި حديث ގެ معنى އީ، ދަރިއަކާގެ މައްޗަށް މައިމީހާގެ ހެއުކަން ދެބައި އިތުރުވެގެން ވެއެވެ.

١٠

ވެރިންނަށް ކިޔަމަންވުން

އަހުރެމެނަށް މާތްރަސްކަލާނގެ وحى ކުރެއްވިއެވެ. يَأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوْا أَطِيْعُوْا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُوْلَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ.

ދިޔާނަތުގެ معنى އީ، ޢާދީ މާނައްތެރިގޮތުގައި ވިސްނައިކުރުންނެވެ. މާތް ރަސްކަލާނގެ ރަސްކަކަން ދުވަހަކަށް ރަސޫލާ ވާދައި، ކީރިތި ޤުރުއާނުގައި ފެނިގެންދާ ގޮތަށް ދީން ހިފަހައްޓައިގެން ހުރުމެވެ.

ފަހެ، ފެނިގެންދަނީ ހިތްވަރުގެ ކަމެއްގޮތުގައި ކަންބޮޑުވުން ބޭނުން ކަމުގެއްބާއްކަން ހަމަ ކަންތައްތަކުގައި ވިސްނުމުގެ އެއްޗެއް. ވިސްނި އެރަގެޅޭ ކަމަކަށް ހިތްވަރުގެ ހަނދާން ކުރަނީ ފެނިގެން ބޭނުމީ ކުރިމަތިން ދެކެވޭ ކަން މަނާކުރުމަކީ ހަނދާންކުރުމެވެ. ކުރިޔަށް ވާން تجربة ހެއްވުމެ ގޮތުގައި ހިތްވަރުދެއެވެ. އެހެން ކަމަކު ހިތްވަރުގެ ކޮންމެ ބައެއް ކަމެއް ސިފައެއް ގޮތުގައި ދެކެއެވެ. އެހެން ކުރުވަރު ދުރުކުރުން ކަމަށް ވިސްނާ ހިތްވަރުގެ ގޮތުގައި ދެކެނީ ގޮތެއް ހޯދުމަށް ބޭނުމެއް ކޮށް ވިސްނުން ނުބޭނީ ފެނިގެން ދަނެވެ.

މިކަމުގައި ފެނިގެން ކުރީ ކަމަށް އެއްކަހަލަ ހިއްވަރުގެ ބައެއް މީހުން ހިތްވަރުގެ ދެކެނީ ވާދަވެރި ފެންނަނީއެވެ. އެއްވެސް ކަމަކަށް ފަސްނުޖެހި ހިތްވަރު ނުހަނު ހިތްވަރާއި ވިސްނުމާއި ދުރަށް ދިއުމުގެ މިސާލު ހަނދާނެއް ނެތެވެ. ދެކޭ ހިތްވަރުގެ ކަމެއް ވިސް ނުކުރެވޭ ކަމެއް އެކުރުމުގައި ވިސް ނުހަނުވެއެވެ. ހިތްވަރުގެ ހުރިހާ ފަރާތް ކަމަކަށް ނުބެލި އެދުރުވުމުން ހިތްވަރު ބޮޑުވެއެވެ.

١١

ތެދުވެރިކަން

ތެދުވެރިކަމަކީ މާތް ސިފަތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ބޮޑު އެއް ސިފައެވެ. އަދި އިސްލާމްދީނުން ކުރިއަރުވައި ބާރުއަޅާ ސިފަތަކުގެ ތެރެއިން ކަމަށް ވެސް ވެއެވެ.

ފަހެ، ތެދުވެރިކަން ނުވާނަމަ علم އަކާއި ހުނަރަކުން އަމާޒަށް ވާނުވާނީ ކޮންގޮތަކަށް واصل ވާނީ ކޮންގޮތަކުން ކަމަކާއި؟

ތެދުވެރިކަމުން ސިފަވެވުމަކީ، ދޮގުހެދުމުން ދުރުވެގެން
އަހުރެމެންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުކަމެކެވެ. މިހެނީ ތެދުވެރިޔާއަކީ މުއުމިނުންގެ ސިފަ
ގައި ހިމެނޭ މުހިންމު ސިފައެއް ކަމުގައެވެ.

މާތްކަލާނގެ މިގޮތަށް ތެދުވެރިންނާއެކު ހުރުމަށް އަމުރުކުރައްވައި وحى ކުރެއްވިއެވެ. يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ، މި آيةގެ معنىއީ، "އޭ އީމާންވެއްޖެ މީސްތަކުންނޭވެ. ތިޔަބައިމީހުން މާތްކަލާނގެ ބިރުވެތިވެ تقوى ވެރިވެ ތެދުވެރިންނާ އެކުގައި ތިޔަބައިމީހުން ވާށެވެ."

ދޮގުހެދުމުން އަހުރެމެން މަނާކުރުމަށްޓަކައި، އެކަމާމެދު މާތްކަލާނގެ وحى ކުރެއްވިއެވެ. إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللهِ . މިއާޔަތުގެ معنىއީ، ދޮގުހަދަނީ ހަމައެކަނި، މާތްކަލާނގެ ބާވައިލެއްވި އާޔަތްތަކަށް إيمان ނުވާ މީހުންނެވެ.

١٢

أَمَانَة ތެރިކަން

أَمَانَة ތެރިކަމަކީ، މާތްކަލާނގެ حقّ ތަކާއި މީހުންގެ މައްޗަށް ހުރި އަދާކުރަންޖެހޭ حقّ ތައް އަދާކުރުމެވެ. ވީއިރު، އެހެން ސަލާމަތު ލިބިގެންދާ ކަމަކީ، މީސްތަކުންގެ އާދައިގައި ދެކެވޭ رحمة ތެރިކަމާ މާތް ސަވާބު ލިބޭނެއެވެ.

أَمَانَة ތެރިކަމުން ސިފަވެވުމަކީ މާތްކަލާނގެ އަމުރުފުޅެއް

އަމުރުކުރައްވައި ވަދާޅުވިއެވެ. ﷲ ތަޢާލާގެ وحي ކުރެއްވިއެވެ. إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا، މިއާޔަތުގެ معنى އީ، ތިޔަބައިމީހުން ﷲ ތަޢާލާގެ މިޙައްޤު ދިނުމަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ. އަމާނާތްތަކެއް أَهْلُ ވެރިން ނަށް އ أَمَانَة ދޭށް އަމުރުކުރައްވަތެވެ. حديث އެއްގައި وَارِدُ ވެއެވެ. لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ، މިގެ معنى އީ، އެމީހެއްގެ ކިބައިގައި أمانة ތެރިކަން ނެތް މީހާއަށް އީމާންކަމެއް ނެތެވެ.

أمانة ތެރިކަމުގެ ޢިއްސާއަކީ خيانة ތެރިކަމެވެ. އެއީ އެއްގޮތަކަށް ތެރިވެ ދުރުވުމަކީ واجب ވެގެންވާ ކަމެއް ނޫންވަނީއެވެ.

ﷲ ތަޢާލާގެ ރަސޫލާ ﷲ ތަޢާލާގެ وحي ކުރައްވަމުންވެއެވެ. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ މިآية ގެ معنى އީ، ތި ރިޔާންތަކެއްތިރި މިޝަރީޢަތަށް ނުކުރާށެވެ. ﷲ ތަޢާލާގެ ރަސޫލާ ހަނދުމަކުރަން ދިނުމުގައި ނުކިޔަމަންތެރިވުމަކީ خيانة ތެރިކަމެވެ. އަދި މިހެންވެ ދިނުމުގައި ބަސްކުރާ އަމާނަތް أمانة ތަކަށް ނުކިޔަމަންތެރިވުމަކީ خيانة ތެރިކަމެވެ.

١٣

وَعْدُ ފުއްދުން

وَعد އެއްކުރުމަކީ އ وَعد އެއް ފުއްދުމަކީ ކުރުމެކެވެ ގޮތުން އަދި ކިޔަމަންތެރިވުމުގައި ބުރަދާން ދެބަސްވެއެވެ. حَدِيث އެއްގައި وَارِدُ ވެގެންވެއެވެ. وَعْدُ الْحُرِّ دَيْنٌ عَلَيْهِ، މިގެ معنى އީ، މިނިވަންކަމުގެ وعد އަކީ އެމީހެއްގެ ބަދަލުގައި ދަރަނިއެކެވެ.

وَعْدُ ފުއްދުމަކީ އަނގަބަހުން ހުށަހަޅާ ބަސް ފުރިހަމަކުރުމެވެ.
މުޅިން ރަނގަޅު ގުޅުމެއް ހުރި ކަންތައް ކުރާ ترتيب ގެ، ކަންތައް ފުރިހަމަކުރުން ހިމެނޭ
އެންމެ ބޮޑު ކަމަކީ وَعد ފުއްދުމެވެ.

وَعْدُ خِلاَف ކުރުމަކީ ގޯސް ކަމުގެ نهي ކުރެއްވި ކަންތައްތަކުގެ
ތެރެއިން ބޮޑު ކުށެކެވެ. جَمَاعة އަށް ވިޔަސް ފަރުދަކަށް أمة އަށް ވިޔަސް
ގެއްލުން ލިބޭނެ ކަމެކެވެ.

ކޮންމެ ބަޔަކު ތިމާގެ وَعْد އަށް ކަމުގައި ފުއްދުން އެއީ
ނަމަ އެބަޔަކު ހަމަޖެހޭ ގޮތަށް އެކަން ފުރިހަމަކުރުން ބޭނުމެވެ.

ސަލާމް صلوات ގެއްލި ނަބިއްޔާ ގެ ވާހަކަ حديث ކުރެއްވިއެވެ.
آيَةُ الْمُنَافِقِ ثَلاَثٌ ، إِذَا حَدَّثَ كَذَبَ وَإِذَا وَعَدَ أَخْلَفَ ،
وَإِذَا ائْتُمِنَ خَانَ ، މި حَدِيث ގެ معنى އަކީ، مُنَافِق އެއްގެ علامة އަކީ
ތިނެކެވެ. އެއީ، ވާހަކަ ދައްކާއިރު ދޮގު ހެދުމާއި وَعد ވެއްޖެނަމަ
خلاف ކުރުމާއި، أمانة ލިބިއްޖެނަމަ خيانة ކުރުމެވެ.

١٤

ތެދުވެރިކަން

ތެދުވެރިކަމަކީ އިންސާނާގެ طَبِيعة ގައިވާ ވަރަށް ރަނގަޅު ސިފައެކެވެ.
ހިތާމައަކީ ދޮގު ހެދުމެވެ. ދޮގުގެ ގޮތުން ކުރެވޭ ކަންތައްތަކުން
ނުބައި ކަންތައްތަކެވެ. މިކަމުން ބައެއް ތެދުވެރިކަމުގެ ސަބަބުން، އެތެދުގެ މައްޗަށް މުޅި
ގައުމު ކާމިޔާބު ލިބިގެންވެއެވެ.

ސަރަދާރު صلوات ލެއްވި ނަބިއްޔާގެ ފަރާތުން حديث ކުރެއްވިއެވެ.

أَشَدُّكُمْ مَنْ غَلَبَ نَفْسَهُ عِنْدَ الْغَضَبِ ، މި حَدِيث ގެ معنى އީ، ތިޔަބައިމީހުންކުރެން އެންމެ ގަދަވެރިޔަކީ ރުޅިއަންނަހިނދު އަމިއްލަ نفس ގެ މައްޗަށް ގަދަވެވޭނެ މީހާއެވެ.

ފަހެ އަހަރެމެންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވަނީ، ރުޅިއަންނަ ކަހަލަ ސަބަބުތަކުން ދުރުވުމެވެ. ކޯފާ ހިފެހެއްޓުމަށް މަސައްކަތް ކުރުމާއި ހަމަޖެހިލުން ލިބޭނެ ކަންކަން ކުރުމެވެ.

ކަންތައް ގޮސްފައި، ނުރުހޭ ކަމެއް ދިމާވެއްޖެނަމަ ދުރުވެ ކެތްތެރިވުމަކީ ރަނގަޅު ކަމެކެވެ. ރުޅި ހިފެހެއްޓުމަކީ ހެޔޮ خُلق ތަކުގެ ތެރެއިން ވާ عَلَامة އެކެވެ. ރުޅި ހިފެހެއްޓުމުން ސުވަރުގެ ލިބޭނެކަމަށް މާތްކަލާނގެ ރަސޫލާ ވަޢުދުވެވަޑައިގެންފައިވެއެވެ.

١٥

اَلْعَدْلُ

عَدْلُ ކުރުމަކީ ކަންތައް ހިންގުމުގައި މާތްކަލާނގެ شريعة އާއި އެއްގޮތުން ކަންތައްކުރުމެވެ. عَدْلُ ކުރުމަކީ ރީތި އަޚްލާޤެކެވެ.

ކުރިމަތިވާ ކޮންމެ ކަމެއްގައި ޙައްޤު ފަރާތަށް ޙައްޤު ދިނުމަކީ عدل ކުރުމެވެ. އެއީ ސީދާ މަގުގައި ހުރުމާއި ފަރާތްތަކަށް ތަފާތު ނުކުރުމެވެ.

ކޮންމެ މީހަކުވެސް ކަންތައްތައް ކުރަންވާނީ عَدْلُ ކުރުމުގެ މަތީގައެވެ. އެއީ ކަންކަން

حقّ އެއްގެ ވެރިޔަކަށް އެމީހާގެ حقّ އަދާކޮށްދިނުމާއި، މީސްތަކުން [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] މާތްރަސްކަލާނގެ وحى ކުރެއްވިއެވެ. إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ ، މިއާޔަތުގެ معنىއީ، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] عدْلُ [illegible].

عدْل [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] صلوات [illegible] [illegible] [illegible] حديث [illegible]. اَلظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ، މި حديثُގެ معنىއީ، [illegible] قِيَامة [illegible] [illegible] [illegible].

١٦

[illegible] ކުރުން

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ވިސްނުމަކާނުލައި، ދުލުން ބުނުން ދުރުކޮށްގަތުމެވެ. މިހެނީ، އިންސާނާ ނަރަކައަށް ވައްޓާލަނީ ދުލުންނެވެ، ދުލުން ބުނާ ބަސްތަކުގެ ސަބަބުންނެވެ. ދުލަށް ބަލައި ވިސްނައިގެން ބުނާށެވެ.

وَاحْفَظْ لِسَانَكَ وَاحْتَرِزْ مِنْ لَفْظِهِ
فَالْمَرْءُ يَسْلَمُ بِاللِّسَانِ وَيَعْطَبُ

މިބޭތުގެ معنى އީ، ކަލޭ ދޫ ރައްކާތެރިކުރާށެވެ. އަދި އެ ދުލުން ނުކުންނަ ބަސްތަކުން ރައްކާތެރިވެގަންނާށެވެ. މިހެނީ، އިންސާނާ ސަލާމަތްވަނީވެސް ދުލުގެ ސަބަބުންނެވެ. އަދި ހަލާކުވަނީވެސް ދުލުގެ ސަބަބުން އިންސާނާ ހަލާކު ވެސް ވާނެއެވެ.

حديث އެއްގައިވެއެވެ. لَايَسْتَقِيمُ إِيمَانُ الْمَرْءِ حَتَّى يَسْتَقِيمَ قَلْبُهُ وَلَا يَسْتَقِيمُ قَلْبُهُ حَتَّى يَسْتَقِيمَ لِسَانُهُ މިގޭ معنى އީ، އިންސާނާގެ ހިތް ސީދާ ތެދުމަގަށް ނުވާހާ ހިނދަކު، އޭނާގެ އީމާން ސީދާ ނުވާނެއެވެ. އަދި އޭނާގެ ދޫ ސީދާ ތެދުމަގަށް ނުވާހާ ހިނދަކު، އޭނާގެ ހިތް ސީދާ ނުވާނެއެވެ.

١٧

تَوَاضُعُ ވެރިވުން

تَوَاضع ވެރިވުމަކީ ބޮޑާނުވެ ނިކަމެތިވުމެވެ. މިއީ މާތްކަން ބޮޑުވާނެ ރިވެތި ސިފައެއްކަމުގައި ބޭބޭކަލުން ބުނެއެވެ.

ސަރުދާރި صلوات ގެންނެވި ނަބިއްޔާގެ ބަސްފުޅު حديث ކުރެއްވިއެވެ.

مَنْ تَوَاضَعَ لِلّٰهِ رَفَعَهُ ، މިحديث ގެ معنى އީ، މާތްކަލާނގެއަށްޓަކައި ނިކަމެތިވާމީހާ

ޓަކައި تَوَاضع ވެރިވެއްޖެ މީހާ، މާތްކަލާނގެ އެމީހާ މަތިވެރި ކުރައްވާނެއެވެ.
تواضع ވެރިކަމަކީ، ކޮންމެ ބުއްދިވެރިއަކު އަމަލުކުރަން ސިފަ
ވެވޭނެ ރަނގަޅު ސިފައެކެވެ. އަދި ނަފްސު ބޮޑުވުމުން أولى ވާނީ
ކަމަށާއި ހުރުމެވެ.

١٨

اَلْاِقْتِصَادُ

اِقتِصَادُ ކިޔުމަކީ خَرَدُ ކުރުމުގައި ދެމެދުމިންވަރަކަށް ކަންތައް ކުރުމެވެ. އެބަހީ، މަދުކަމުގައި އެއްކޮށް ހިފަހައްޓައި، ބޭކާރު ގޮތުގައި خَرَدُ ނުކުރުމެވެ. އަދި ކޮންމެ ކަމެއް ކުރަންވާ ނިސްބަތުން ރަނގަޅު ގޮތުގައި ކުރުމެވެ.

މިހެން خرد ކުރުމުގައި اقتصاد ކުރުމަކީ، ކަންތައްތައް ބޭނުން ކުރުމެވެ. މިކަމަކީ ފަހަރެއްގައި ނުވާ ކަމެއް نكرار ކުރަން ޖެހޭ ކަމެކެވެ، އިސްރާފުވާ ގޮތަށް ބެހިގެން ނުވެސް ކަންތައްކުރާ ކުރިން ނުކުރެވޭ ކަމެކެވެ. އެއީ، ބޭނުންވާ ވަގުތު، މަސައްކަތް ކުރުމުން ލިބޭ ކާޑުތައް ވަރަށް ކުޑަކޮށް ހުރުމެވެ. މިކަހަލަ ބޭނުންވާ ކަމެއް ނުލިބިގެން ހުރުމަކީ ކަންތައް ޚަރަދުކުރުން ވަރަށް ބޭނުންވާ ކަމަކަށް ވެއްޖެއްސެ ކަމެކެވެ.

މިގޮތަށް ވަރަށް ރަނގަޅަށް ކުރުން ކަމުގައިވި، މިފަދަ މިންވަރަކަށް ދެމިހުރުން އަދި ރަނގަޅު ގޮތުގައި
خرد ކުރުމަށް ރަނގަޅެވެ. اقتصاد ކުރުމަކީ ނަބިއްޔާ ކުރުމަށް އެދިވަޑައިގަތް ސިފައެއް صلوات
ލެއްވި ނަބިއްޔާ ކަމާބެހޭ حديث ކުރުމެވެ. اَلْاِقْتِصَادُ فِي النَّفَقَةِ نِصْفُ الْمَعِيشَةِ، މި حديث ގެ معنى އީ خرد ކުރުމުގައި اِقتِصَادُ ކުރުމަކީ، ދިރިއުޅުމުގެ ދެބައިކުޅަ އެއްބައެވެ.

١٩

اِقتِصَادُ [illegible]

اِقتصاد ކުރުމަކީ، [illegible]

[illegible] ކަމެކެވެ.

اِقتصاد ކުރާ ގޮތްތަކުގެ ތެރެއިން، ތިރީގައި މިވާ [illegible]

١- އަބަދަށް ކުރަންވީ [illegible]

[illegible]

٢- [illegible] خَرَدُ ކުޑަކުރުން.

٣- [illegible]

[illegible]

٤- [illegible]

[illegible]

[illegible]

٥- [illegible]

٦- خرد [illegible] دفتر [illegible]

[illegible]

٢٠

އެކުވެރިކަން (١)

އެކުވެރިކަމަކީ، އިންސާނުންގެ ކިބައިގައި ކޮންމެހެން ހުންނަން ވާނެ ކަމެކެވެ. [illegible]، [illegible]، [illegible] ނިކަމެތި ޖަނަވާރުތަކާއި [illegible] [illegible] ތަކުގެ ކިބައިގައިވެސް އެކުވެރިކަން ހުންނެއެވެ. އެހެންވީމާ، [illegible] [illegible] [illegible] އެކުވެރިކަމަކީ، [illegible] [illegible] އިންސާނުން [illegible] أولى ކަން [illegible]

اَلْإِتِّحَادُ قُوَّةٌ ، وَالتَّفْرِقَةُ ضَعْفٌ ، އެކުވެރިކަމީ ގަދަފަދަބާރެކެވެ. ވަކިވުމަކީ ނިކަމެތިކަމެވެ. މިއީ އަހަރުމެން [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] ހިނގާ قانون އެކެވެ.

އެހެންކަމުން ކޮންމެ ބައެއްނަމަވެސް [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، އެކުވެރިކަމެވެ.

ހަމަ އެފަދައިން ކޮންމެ ބައެއްގެ [illegible] [illegible]، [illegible]، އެކުވެރިކަން [illegible] [illegible] [illegible] ކައިރިވިއެވެ.

އެކުވެރިކަން (٢)

އެކުވެރިކަމީ، ދީނުގައި ބޮޑު ވާޖިބު ކަމެކެވެ. އަދި މިއީ
ޙައްޤުސުބްޙާނަހޫ ވަތަޢާލާގެ وحى ކީރިތި ގުރުއާނުގައިވެއެވެ. وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ
جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا ، މިއާޔަތުގެ معنى އީ، ތިޔަބައިމީހުން އެންމެން
އެކުވެރިވެގެން، ޙައްޤުތަޢާލާގެ ދީނުގައި ހިފަހައްޓާށެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން
ވަކިވަކިވެ ނުގަންނާށެވެ.

އަހަރެމެންގެ ދީނުގައި އެކުވެރިކަން ހުންނަންވީގޮތް ބަޔާން
ކުރައްވަމުން، ސަރުދާރީ صلوات ލެއްވި ނަބީކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއް
ވިއެވެ. مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحُمِهِمْ وَتَوَادِّهِمْ وَتَوَاصُلِهِمْ
كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ
الْجَسَدِ بِالْحُمَّى وَالسَّهَرِ ، މިحديث ގެ معنى އީ، އެކަކު އަނެކަކަށް
رحمة ކުރުމުގައި، އޯގާތެރިވުމުގައި، ގުޅުން ހުރުމުގައި مُؤْمِن ންގެ މިސާލަކީ
ހަށިގަނޑުގެ މިސާލެވެ. އެއިން އެއްވެސް ގުނަވަނަކަށް ވޭނެއް ޖެހިއްޖެ، ހަށިގަނޑުގެ އަނެއް
އެހެން ގުނަވަންތަކަށް، ހުމާއި ނިދިނައުމުގެ ބަލި ޖެހޭ ގޮތަށް ހުރިހާ ގުނަވަނެއް
ފަދައިން ބަލިޖެހޭ ގޮތެވެ. ދީނީ އެކުވެރިކަމަކީ ވަރަށް ބޮޑު ކަމެކެވެ.

كُونُوا جَمِيعًا يَا بَنِيَّ إِذَا اعْتَرَى
خَطْبٌ وَلَا تَتَفَرَّقُوا آحَادًا

މިބޭތުގެ معنى އީ، އޭ ދަރިކަލުންނޭވެ. ތިޔަބައިމީހުން ހުރިހާ ބޮޑު ކަމެއް ދިމާވާ
ހިނދު އެއްބައެއްގެ ގޮތުގައި ކުރިމަތިލާށެވެ. އަދި އެކަކު މީހުން ވަކިވަކިވެ ނުގަންނާށެވެ.

٢٢

التَّعَاوُنُ (١)

މާތްކަލާނގެ އިންސާނާ ހައްދަވައިވަޑައިގަތީ ގޮތުންވެސް އެކަކު އަނެކަކާއި ބައިވެރިވެ ވާގިވެރިވެގެން ދުނިޔޭ ދިރިއުޅުމަށް ކުރިއަށްދާން ނުކުމެވެ.

އަހުރެމެންގެ ކާނާއާއި ހެދުމާއި ގެދޮރު ފިޔަވައި އެހެނިހެން ބޭނުންތަކަށް ބަލާލާށެވެ. އެތަކެތި އަހަރެމެންނަށް ހަމައެކަނި واصل ވެވެނީ އަހުރެމެންގެ އަތުން ހެއްދުމުން ތޯއެވެ؟ އެތަކެތި އުފައްދާ ކުރިމަތިލަން އަހުރެމެންނަށް ލިބިދެވެނީ ކިހިނެއްތޯ؟

އެހެން މީހުން އަހަރެމެންނަށް ވާގިދެނީ ބޭނުން ވެސް ނުވެ އެކަކު އަނެކަކަށް ވާގިވެރިވާ ގޮތަށެވެ.

النَّاسُ لِلنَّاسِ مِنْ بَدْوٍ وَحَاضِرَةٍ
بَعْضٌ لِبَعْضٍ وَإِنْ لَمْ يَشْعُرُوا خَدَمُ

މި ބައިތުގެ معنى އީ، ރަށްތެރި މީހުންނާއި ބަނދަރުގެ މީހުން އެއްބައި އަނެކުބައިއަށް ޚާދިމުން ކަމެވެ. އެބައިމީހުން ނުދެނެގަތަސް، އެކަކު އަނެކަކަށް ކުރާ ޚިދުމަތެވެ.

ކަންތައް ހިނގާ ގޮތް އެނގުމަށް މިސާލަކަށް ބަލައިލާށެވެ. މުދަލު ގަނެވިއްކުން ކުރެވެނީ ވިޔަފާރިވެރިންގެ ހާލު ނުބެލުމަށްވުރެ ގިނަ ކަންތައްތަކެއް ހިނގާތީއެވެ. އެމީހުންގެ حال ހުރިގޮތަކީ ޚާއްޞަ ކަމަކަށް ބޭނުންވާ ގޮތެވެ. އެމީހުންގެ ތަނުން ވިއްކާ ތަކެތި، ވިޔަފާރިވެރިން ގެނެސްދޭތީ ފަހަރުގެ ތެރެއިން، އެމީހުންގެ عمر ދިގުވެއެވެ ވިޔަފާރި ހިނގަނީ ކިހިނެއް ކަމެއް ދެނެގަތުމަށެވެ.

٢٣

اَلتَّعَاوُنُ (٢)

ގިނަބަޔަކު ބައިވެރިވެ އެކަކު އަނެކަކާއި ވާގިވެރިވެގެން އުޅުމުން
ނަތީޖާއަކީ، مشهور ވާހަކަތަކުގެ ބޭނުމަކީ މާތްކަލާނގެ ތާއީދު ލިބި ވަސީލަތްތަކުން ފައިދާ
ގައި ވާނެއެވެ.

حديث އެއްގައިވެއެވެ. يَدُ اللهِ مَعَ الْجَمَاعَةِ ، މީގެ معنى އީ،
މާތްކަލާނގެ بركات އާއި، ވާގިވެރިކަން ވަނީ جماعة އާއި އެކުގައެވެ. އެކަކު
އަނެކަކަށް ވާގިވެރިވެ އުޅުން މާތްކަލާނގެ އަމުރުފުޅުގައި وحى
ކުރައްވާފައެވެ. وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى
الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ، މިއާޔަތުގެ معنى އީ، تقوى ވެރިވުމާއި ހެޔޮ
ކަންތައް ކުރުމުގައި ، ނުބައި މީހުން އެކަކު އަނެކަކަށް ވާގިވެރިވެ ބައިވެރިވާށެވެ.
عَدَاوَة ހިންގުމުގައި ވާގިނުވާށެވެ. ފާފަތައް ކުރުމުގައި މަސައްކަތް ނުކުރުމަށް ވާގިވެރި
ނުވާށެވެ. ތަރައްޤީއާއި تَمَدُّن ވެރިވާ ޤައުމުތަކަކީ އެކުއެކީގައި ނިންމާ މަސައްކަތް ކުރާ
ބޭފުޅުންނެވެ. އެކަކު އަނެކަކާ ހަމައެއް ނުވެގެން جماعة ތަކުގައި، އެވާގިވެރިވުން އެކަކު
އަނެކަކަށް ވާގިވެރިވުމުން ފާއިދާ ހާސިލުވާނެއެވެ ފާއިދާ ބޮޑުވާނީ ބޮޑު ކަމެއް ކަމުގައިވެ.

٢٤

اَلْمَشُوَرَة

ކޮންމެ ބޮޑު ކަމެއް ކުރަން އުޅޭއިރު، މީހާ އަމިއްލަ ރައުޔުން ނުކޮށް ޙިކުމަތްތެރި تَجْرِبَة ލިބިފައިވާ މީހުން ކައިރީ މަޝްވަރާކޮށް ކުރުމަކީ މުހިންމު ކަމެކެވެ. އެހެނީ، އެކަމެއް ކުރިއަށް ގެންދިއުމުގެ ފައިދާ حاصل ވާނީ އެގޮތުންނެވެ.

މީހުން ކުރާ ކަންތައްތަކުގައި، ކީރިތި ރަސޫލާއަށް ނަބިއްޔާ ޞައްލަﷲ ޢަލައިހި ވަސައްލަމަށް ދުނިޔޭގައި އެމީހަކަށް رَحْمَة ވެވަޑައިގަތުމަށް އައްސަވާފައިވާ ސަބަބުން ކަލާނގެ ކަމުގެ ޙައްޤު، އަޅުގަނޑުމެން ލަފާދެއްވުމަށް އަޅުގަނޑުމެނަށް އަންގަވަމުން ކުރެއްވުމަށް ވަޙީ ކުރެއްވިއެވެ. وَشَاوِرْهُمْ فِي الأَمْرِ، މިއީ معنى އީ، ކަލޭގެފާނު ކަންކަމުގައި أصحاب ބޭކަލުންނާއި مشورة ކުރައްވާށެވެ.

ބޮޑެތި ކަންކަމުގައި ކުރިން އެނގޭނެ ތަޖުރިބާ تجربة ލިބިފައިވާ މީހުންނާ مشورة ކުރުމަކީ އިސްލާމްދީން ކަންކަމުގައި މިހާރަށް ވެސް ކުރަން ޖެހޭ، ނަބިއްޔާގެ ސުންނަތެއް ކަމުގައި ވާ ކަމެއް ކަމުގައި ވީ ހެއްޔެވެ.

ޙަޟްރަތު ޢަލީ ބިން އަބޫ علي ގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. مَنِ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ هَلَكَ، މިއީ معنى އީ، އަމިއްލަ ހިތުގެ رأى އެކަނި ކަންކުރާ މީހާ ހަލާކުވެއްޖެއެވެ.

٢٥

اَلْجِدُّ وَالسَّعْيُ (١)

ކޮންމެ މުރާދެއް حاصل ކޮށްގަނެވޭނީ، ކޮންމެ [illegible] [illegible] ހިތްވަރާއި، ގަދައަޅައި މަސައްކަތް ކުރުމުންނެވެ.

[illegible] [illegible] [illegible] ގަދައަޅައި މަސައްކަތް ކުރުމުގައި [illegible] [illegible] ފިސާރިކަމާއި [illegible]. عربي ޝާޢިރެއް ބުނެފައިވާ [illegible] ވެއެވެ.

اَلْجِدُّ فِي الْجِدِّ وَالْحِرْمَانُ فِي الْكَسَلِ
فَانْصَبْ تُصِبْ عَنْ قَرِيبٍ غَايَةَ الْأَمَلِ

މިގެ معنى އަކީ، ނަސީބު ލިބިގެންވަނީ ގަދައަޅައި މަސައްކަތް ކުރުމުގައެވެ. نعمة އާއި ނަސީބުން محروم ވެގެންވަނީ ކަހިލުކަމުގައެވެ. ވީމާ ގަދައަޅައި މަސައްކަތް ކޮށް ވަރުބަލިވާށެވެ. އެއިރުން [illegible] [illegible] [illegible] ކާމިޔާބު حاصل ވެގެންދާނެއެވެ.

ގަދައަޅައި މަސައްކަތް ކޮށްގެން ދުނިޔޭ، އާޚިރަތުގެ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ނަފާ ލިބިގެންދާނެއެވެ.

ވީމާ، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] قانون އަކީ مَنْ جَدَّ وَجَدَ މިއެވެ. މިގެ معنى އަކީ، ގަދައަޅައި މަސައްކަތް ކޮށްފި މީހަކަށް ލިބިގެންދާނެއެވެ.

٢٦

اَلْجِدُّ وَالسَّعْيُ (٢)

އެމީހަކު ކުރި މަސައްކަތަކުން ދެކުނުވީ، އިންސާނާއަށް ވެއިދާނުވާނީ ކަން އެންގެވުމަށް ޓަކައި، އަހުރެމެނަށް މާތްރަސްކަލާނގެ وحى ކުރައްވާފައިވެއެވެ.

وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَاسَعٰى وَاَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرَى ،

މި آيةގެ معنى އަކީ، ހަމައެކަނި މިކަމުން އިންސާނާއަށް ލިބޭނީ މަސައްކަތެއްގެ ވެއިތުރު ދެކުނު އިންސާނާއަށް ނުވެދެއެވެ. އަދި އެމީހާ ކުރި މަސައްކަތެއްގެ ވެއިތުރު އެމީހާ ފެނިގެން ދާނެކަމެވެ.

ވީމާ، މަސައްކަތާއި ޖިއްދުކުރުމަކީ ދީނުގައިވެސް އިންސާނުންގެ ކުރިއެރުމަށް ބޭނުންތެރި ކަމެކެވެ. އެއީ އިސްލާމްދީނުގެ واصل ތަކުގެ ތެރޭގައި ވާ ކަމަކަށްވުރެ މަސައްކަތް ކުރުމެވެ.

ވީމާ އަހަރެމެންގެ މަސައްކަތް ވަރުގަދަވެގެން ދިޔަ ފަދައިން، އަހަރެމެން ކުރިއަށް ދިޔުމަށް ހުރިހާ ވަރަކު ބޭނުންކުރަންވާނެއެވެ، މިދުނިޔެއާއި އާޚިރަތުގައި ފަސޭހަކަމާއި ހިތްހަމަޖެހުން ލިބޭނީ ދެބައިމީހުން ހޯދަ މަސައްކަތުންނެވެ.

لَا بِقَوْمِي شَرُفْتُ بَلْ شَرُفُوْا بِي
وَبِجِدِّي سَعِدْتُ لَا بِجُدُوْدِي

މީގެ معنى އަކީ، އަހަރެން ޝަރަފުވެރިވީ އަހަރެންގެ قوم ގެ ސަބަބަކުން ނޫނެވެ. އަދި ހިއްމަތާއި، އެބައިމީހުން ޝަރަފުވެރިވީ އަހަރެންގެ ސަބަބުންނެވެ. އަހަރެންގެ ސަބަބުން ނޫނެވެ. އަދި އަހަރެން ނަސީބުވެރިވީ އަހަރެންގެ ޖިއްދާއި މަސައްކަތުގެ ސަބަބުންނެވެ. އަހަރެންގެ ކާފައިންގެ ސަބަބަކުން ނޫނެވެ.

٢٧

النَّظَافَةُ (١)

ޠާހިރުކަމަކީ، ދީނުގައި ދުނިޔޭގެ ހަމައިން ވާޖިބުވެގެންވާ ކަމެކެވެ. ޠަހާރަތުގެ މުހިންމުކަމުގެ ސަބަބުން إسلام ދީނުގައި ވުޟޫ ކުރުމަކީ فرض ވެގެންވާ ވަރަށް މުހިންމު ކަމެކެވެ، ނަމާދުކުރުމުގެ ކުރިން وضوء ކުރުމުގެ ތެރޭގައިވެސް އެންމެ ބޮޑު حكمة އަކީ، އަބަދުގައި އަބަދާ ޠާހިރުކަމުގައި ސާފުތާހިރުން ހިފެހެއްޓުމެވެ.

ނަމާދު صحّ ވުމުގެ شرط ތަކުގެ ތެރެއިންވެސް ހަށިގަނޑާއި ފޭރާމާއި ނަމާދުކުރާ ތަނާއި، ޠާހިރުވުމާއި ސާފުތާހިރުވުން ވާނެއެވެ.

ސާފުތާހިރުކަމުގައި، ޠާހިރުކަމުން ހަށިގަނޑަށް އެކި ބައްޔާއި ދުރުވެ ހަށިގަނޑުން ސަލާމަތްވުމުގެ ސަބަބެއް ކަމުގައި ވެއެވެ.

އަދި ހިލޭ، ނަމާދުކުރާ މީހާކަން ބޮޑުވެގެންވާ އަންނައުނާއި ހަށިގަނޑުން އިސްތިންޖާ ކުރުމާއި، ހަރަކާތް ސަފާކުރުމުގެ އެންމެ ބޮޑު ކަމަކީ ޠާހިރުކަމެވެ. ޠާހިރުކަމުން ނުކުތުމުން އެއްޗެއް ވީނަމަވެސް ދަރަޖައިން ފޭރާމާއި، އެހެން ހަށިގަނޑުގެ ބަލިތަކުގެ ސަބަބުން އެތައް ބަޔަކު ފަރުވާތަކަށް މަޖުބޫރުވެއެވެ. އެންމެ ފަހުން ހަށިގަނޑުގެ ميكروب ތަކެއް، އެތިކަމުގެ ބިރުވެރިކަމުން ހަލާކުވެއެވެ. އެހެންކަމުން ހަމަ ސާފުކަމުގެ ކަމާ ގުޅުންހުރި ކަމެއް ނިކަން ބޮޑުވެގެންވާ ކަމެއްކަމުގައި ވަނީއެވެ.

٢٨

النَّظَافَة (٢)

ސަރަދާރުމި صلوات ގެއްލި نبي ކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ.
النَّظَافَةُ مِنَ الْإِيمَانِ، މި حديث ގެ معنى އީ، ޠާހިރުކަމީ، އީމާން ކަމުގެ ބައެއްގެ ބައިތަކުން ކަމެވެ. މި حديث ފުޅުންވެސް ދަލީލުކުރެވޭ، އީމާން ކަން ފުރިހަމަވުން ވަނީ ޠާހިރުކަން ލިބުމުގައި ކަމަށެވެ. ނަމާދަށް ޠާހިރުކަން މިބަ ވިސްނަން ޖެހޭ މާތް ކަލާނގެ فرض ކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކުން އަޅުގަނޑުމެން އަދާކުރަން ޖެހޭ ކަމެކެވެ. އެހެން ކަމުން، އެބަޔަކު މިހުރިހާ ބައިތަކެއް ކަންކަމަށް ވަކި ޢިބާދަތް ވެއެވެ. ވުޟޫކުރުމަކީ ކަލާނގެ ޢިބާދަތެއް، އެހެންވުމުން ވުޟޫކުރުން واجب ވެގެންވެއެވެ. އަދި ޣުސްލު ހަދައިގަތުމަކީ ފާރަވެތިވުން، ސަރަދާރު ރަސޫލާ ހިތްހަމަޖެހިވަޑައިގަންނަވާ ކަމެއްކަމުން ވެސް، ހަމަ ޠާހިރުކަމާ ބެހޭ ކަމެއް ކަމުގައި ވެއެވެ، ބޭނުންތެރި ޢިބާދަތެއް ވާނީ ބަދަލުކުރުމުގައި ވަނީ ތަރުތީބުން ބުނެވިއްޖެއެވެ.

ދަރި ސަރަދާރުމި صَلَوات ގެއްލި ނަބިއްޔާ ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވެފައިވާ ބައިތަކުގެ ޢިބާދަތް ފުރިހަމަވުމަށް ބޭނުންވާ ޠާހިރުކަމާ ގުޅޭ ޙަދީޘް ވިދާޅުވެއެވެ.

އަޅުގަނޑުމެން ވިސްނަންވީ ގެއްލިގެންދާ ކަމަކީ ޠާހިރުކަމުގެ ބޭނުން ގޮތެއް ވިދާޅުވި ޢިބާދަތްތަކުގެ ޙައްޤު ފުރިހަމަ ވުމަށެވެ.

٢٩

التَّجَسُّسُ

ކޮންމެ މީހަކުވެސް އެހެން މީހުންނަށް ހާމަކުރަން ނުބޭނުންވާ، ވަކިއެކި ސިއްރުތަކެއް ހުންނާނެއެވެ. އަދި ބައެއް ފަހަރު މީހާގެ ޢާއިލާގެ ސިއްރުތަކެއްވެސް ހުރެއެވެ، އެފަދަ ސިއްރުތަކެއް އެހެން މީހުން ދެނެގަތުމަށް ބޭނުންނުވާނެ ސިއްރުގެ ކަމެއް ހުރެއެވެ.

މިދުވަސްވަރު މީހުން ސިއްރުހޯދުން ވަރަށްގިނަ ކަމަށް ހުންނަ ކަންތައްތަކެއް ހުރެއެވެ. ފަހަރެއްގައި އަޑުއަހައިގެން، މަގުމަތީގައި ނުވަތަ ގޭގޭގެ ތެރެއަށް ބަލައިގެން ކަންތައްތައް ހޯދުން ކަމަށްވެއެވެ. އެކަމާ ބެހޭގޮތުން ކީރިތި قرآن ގައި ވެއެވެ: وَلَا تَجَسَّسُوا ، މިއަމުރު މިހެން ވާއިރު އަހަރެމެންގެ އަޚުންނަށް ހޯދާ ކަމަކަށް ނުވާނެއެވެ!

ސަރުދާރާއި صلوات ދެއްވި ނަބީކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ:

مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَالَا يَعْنِيهِ ، މި حديث ގެ معنى އީ، އެމީހަކާއި ނުބެހޭ ކޮންމެކަމެއް ދޫކޮށްލުމީ، އެމީހާގެ إسلام ކަމުގެ ރީތިކަމުގެ ތެރެއިން ވާކަމެވެ. ފަހެ އަހަރެމެންގެ ދެމެދުގައި ވާހަކަ ފެތުރުމާއި، އެހެނިހެން ފަސާދަ ހިންގުން ސިއްރު ހޯދުމުގެ ސަބަބުން ވެއެވެ. މިހެންވީ ހިނދު ނުބެހޭ عيب ތަކެއް ހޯދުމަކީ عداوة ތެރިކަމާއި ނުބައިކަން އިތުރުކުރުވާ ކަމެކެވެ.

٣٠

الْغِيبَة (١)

غيب ބުނުން، ނުވަތަ ނުފެނިހުއްޓައި ދޫކުރުމަކީ އިންސާނާ އާއި ދުރުގައި އެމީހާ ނުރުހޭނެ ވާހަކަ ދެއްކުމެވެ. އޭގެ އެމީހާގެ ކިބައި ގައި ހުރި ސިފައެއްގެ ވާހަކަ ދެއްކުމަކީ ވިޔަސް ހަމައެވެ.

އެއްފަހަރަކު ސައްޔިދުނާ صلوات ގެއްލެވި ނަބިއްޔާ ކަލޭގެފާނުންގެ ކައިރީގައި، ވާހަކަ ދައްކަވަން ތިއްބަވަނިކޮށް ތިއްބެވި ދެކަނބަލުން ވާހަކަފުޅުގައި ނުބައިވެރިވީ، ބައެއް ކަނބަލުންގެ ތެރެއިން ސައްޔިދަތުނާ عائشة ގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. އެއީ ހަމަ ކުރުކަމުގައި ހުންނަކަނބަލެއްކަމުގައެވެ. ސައްޔިދުނާ صلوات ގެއްލެވި نبى ކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. إِيَّاكَ وَالْغِيبَةَ މީގެ معنى އީ ކަލޭގެފާނު غيب ނުބުނެ ތިއްބަވާށެވެ. ދެން އެކަލޭގެފާނު ދެންނެވިއެވެ. ހިތަވެން މިހެންނެތީ؟ އެކަލޭގެފާނު ބުނިކަމުގައިވިޔަސް ވާހަކައެއްގެ ތެރެއިން ދެއްކުމަކީއެވެ. އިތުރަށް އެކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ. އާއެކެ. އެއީ ބޮޑުބޮޑު ނުބައިކަމެއްގެ ތެރޭގައި ހުރި ކަމެކެވެ.

މީހެއްގެ ކިބައިގައި ހުރިސިފައެއްގެ ވާހަކަ ބުނުމަކީވެސް غيب ބުނުމެއްކަން، މިވާހަކައިން ފެނެއެވެ.

އެމީހާގެ ކިބައިގައި ނެތްކަމެއްގެ ވާހަކަ ބުނުމަކީ ބުހުތާނެވެ. އޭގެ غيب ބުނުމަށްވުރެ ބޮޑު ފާފައެކެވެ.

٣١

اَلْغِيْبَةُ (٢)

غيبَ ބުނާމީހާއީ، މީސްތަކުން އެކަކު އަނެކަކާ ނުރުހޭ ހިތިބަސް، އެމީހެއްގެ ފަހަތުން ބުނާ މީހާއެވެ. އެފަދަ މީހުންނަކީ ކަލޭގެފާނު ނުރުހޭ ފަރާތްތަކެވެ. އެކަލާނގެ ކޯފާ ލިބޭ ފަރާތްތަކެވެ، އަދި ދުނިޔޭގެ ހަޔާތާއި އާޚިރަތުގައި ވެސް عُقُوبَات އަދި އުނދަގޫ ތަކުލީފު ކުރަންޖެހޭނެ މީހުންނެވެ.

މިގޮތުން غيب ބުނުމަކީ، ކަލާނގެ ރުހުމާއި ދުރުވާ ކަންތަކެކެވެ. އަދި ކަލާނގެ ވަޙީ ކުރެއްވިއެވެ. وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا މިއާޔަތުގެ މާނައަކީ ތިޔަބައިމީހުން އެކަކު އަނެކަކާ ދޭތެރޭ غيب ނުބުނާށެވެ.

އިސްލާމް ދީނުގައި غيب ބުނުން حَرام ވެގެންވެއެވެ. غيبَ ބުނާ މީހާއާއެކު ވާހަކަދައްކައި، އަޑުއަހައިގެން އިށީނުމަކީވެސް حَرام ވެގެންވާ ކަމެކެވެ.

ވީމާ غيبَ ބުނުން ކަމަކުނުވާފަދައިން، އަޑުއެހުންވެސް ކަމެއް ނުވާނެއެވެ، އަދި އެކަމަށް ފުރުސަތު ނުދޭންވާނެއެވެ.

އަޑުއަހައިގެން އިން މީހާވެސް غيبَ ބުނާމީހާގެ شريك އެއްކަމުގައި ވެއެވެ. އެގޮތަށް އެއްވެސް ބައެއް ދަސްނުކުރާނެއެވެ.

وَسَمْعَكَ صُنْ عَنْ سَمَاعِ الْقَبِيْحِ
كَصَوْنِ اللِّسَانِ عَنِ النُّطْقِ بِهِ
فَاِنَّكَ عِنْدَ سَمَاعِ الْقَبِيْهِ
شَرِيْكٌ لِقَائِلِهِ فَانْتَبِهْ

މީގެ معنى އީ، ނުބައި ވާހަކަތައް ބުނުމުން ދުލު ރައްކާތެރިކުރާ ފަދައިން، ކަންފަތްވެސް ރައްކާތެރިކުރާށެވެ، ނުބައި ވާހަކަ އަޑުއަހާމީހާވެސް، އެ ވާހަކަ ބުނާމީހާގެ شريك އެއްކަމުގައި ވެއެވެ.

މިހެނީ، ހުތުރު ވާހަކަ ދައްކާ ކަލޭގެ އަހަރެމެން، ކަލޭގެ ވެރިޔާ އެވާހަކަ
ދައްކާ މިކަމާގެ شريك އަޅުކަމުގައިވެއެވެ. ވީމާ މިކަންތަކުން ދުރުހެލިވާށެވެ.

٣٢

النَّمِيمَةُ

ދެބައިމީހުން ދެމެދުގައި ފަސާދަ ދެއްކުމުގެ ގޮތުން، އެމީހުންގެ ތެރޭގައި ބަހަ
ފިތުނަ އުފެއްދުމުގެ ގަސްދުގައި އެއްބަޔަކާ ދެކެވޭ ވާހަކަ، ކިޔާކަން
ދެކެވޭ ވާހަކަ އަނެއް ބަޔަކަށް نقل ކުރުމެވެ.

ވީމާ އަދި މިފަދަ ކަންތައްތަކުގައި عداوة އުފެދޭނެ ގޮތަށް ހިތްގައި رحمة
ލިބިގެންވާ ބަޔަކު ނުވެވޭނެއެވެ. އެކަމުގެ ނުބައި ކަމާ ބެހޭ ގޮތުން އެނގޭނެ ގޮތަށް ވާހަކަވެއެވެ.
މިހެނީ އެއީ، އަހަރެމެންގެ ދީނާއި ދުނިޔެ ކަލޭގެ ނަފްސަށް ގެއްލުންދޭ ބޮޑުކަމެއް ކަމުގައި
އިންނަވާ ކަމެވެ.

ސަލާމާއި صلوات ލެއްވިއްޔާއި އެކާޔަތްކުރެއްވި حديث ގައި އައިސްފައި
ވެއެވެ. إِنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَى اللهِ الْمَشَّاءُونَ بِالنَّمِيمَةِ الْمُفَرِّقُونَ بَيْنَ الإِخْوَانِ،
މި حديث ގެ معنى އަކީ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން ﷲ ގެ ހަޒްރަތުގައި ބޮޑަށް ނުރުހުންވާ މީހުނީ
އެއްވެސް رحمة އެއް ނުލިބޭނެ ބަޔަކީ ދެބަޔަކު ދެމެދު ފަސާދަ އުފައްދާ މީހުންނެވެ.

އަނެއް حديث ގައި އައިސްފައިވެއެވެ. لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ نَمَّامٌ
މި حديث ގެ معنى އަކީ، ދެބައިމީހުން ދެމެދު ބަސްދޭ މީހާ ސުވަރުގެއަށް ނުވަދެވޭނެއެވެ. އަނެއް
حديث ގައި އޮތެވެ. مَلْعُونٌ كُلُّ قَتَّاتٍ، މީގެ معنى އަކީ، ދެބައިމީހުން
ކޮންމެ މީހަކީ، ﷲ ތަޢާލާގެ لعنة ލިބިގެންވާ މީހެކެވެ.

٣٣

الْكِبْرُ

كِبْرُ ވެރިކަމީ ތިމާގެ ވިސްނުމުގައި ތިމާ މާތްކަމަށް ހިތުން ބޮޑާ ވެގަތުމެވެ.

މިއީ، އިންސާނާގެ ނަފްސަށް ޖެހޭ ނުބައިކަން ބޮޑު ބަލިކަމެކެވެ. ބަލިމީހާގެ ދިރުމުގައި ބައްދަލުވެ. ކިބުރުވެރިކަމުގެ ގެއްލުންތަކެއް ވަރަށް ގިނައެވެ. ވީމާ، ކިބުރުވެރިޔާއަށް ދުނިޔޭގެ ހިތްތަކުން ނުރުހުން، އާޚިރަތުގައި ޢަޛާބު ލިބޭނެކަމުގެ ހަދީޘްތަކުން ބަޔާންވެގެންވެއެވެ.

އަދި ކިބުރުވެރިޔާއަށް މީހުންނާ ހަމަހަމަ ހިތްވަރެއް، ހިތްހެޔޮކަމެއް، ރަޙްމަތްތެރިކަމެއް ނުލިބޭނެއެވެ. އެއީ حق ގަބޫލުކުރުމަށް، އެމީހަކު تبع ނުވާނެތީއެވެ. މިހެނީ، އޭނާ ތަކަބުރީ، ބޮޑާކަމުގެ ސަބަބުން ހަމަހަމަ ކަމެއް ނުދެއްކުމުން ރައްޔިތުން ދުރުހެލިވެއެވެ.

މީހުންގެ ނަސޭހަތަށް تبع ނުވާނެތީއެވެ. ކިބުރުވެރިޔާ ސުވަރުގެ ދޮރުތަކާ ދުރުވެ ކިބުރުވެރިޔާ ސުވަރުގެއަށް ނުވަދެވޭނެކަމަށް ނަބީ ކަލޭގެފާނު حديث ކުރައްވާފައިވެއެވެ. لَايَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنَ الْكِبْرِ، މި حديث ގެ معنى އަކީ، އެމީހެއްގެ ހިތުގައި ކިބުރުވެރިކަމުގެ ހަނގު-

ދިން، ذرّ އެއްގެ މިންވަރަކަށް ވެސް އޮތް މީހާ، ސުވަރުގެއަށް ނުވަދެވޭނެ ކަމުގައި

ވެއެވެ.

ވީމާ ކިބުރުވެރިކަމުން ދުރުވެގަތުން ކޮންމެ މީހަކަށް ވާޖިބު

ކަމެއްކަމުގައި، ފާހަގަކުރަންވީއެވެ.

٣٤

اَلْحَسَدُ

حَسَدُ ވެރިވުމަކީ، އެހެންމީހަކަށް ލިބިފައިވާ نعمة އެއް ނުވަތަ ބޮޑުކަމެއް ނެތިދިޔުމަށް އެދުމަށް ކިޔެވެ. އަނެކަކަށް ލިބިފައިވާ ކުޑަ ނުވަތަ ބޮޑު نعمة އެއް، ތިމާއަށްވެސް ލިބިގަތުމަށް އެދޭ ކަމަކީ حَسَد ވެރި ކަމެއް ނޫނެވެ. އެއަށް عَرَبِ ބަހުން ކިޔަނީ غِبْطَه އެވެ. އެއީ ނުބައި ސިފައެއް ނޫނެވެ. އަދި ކިއެއްތަ، ހުރިހާ އެއްޗެއްގެ ނުރަނގަޅު ސިފައެއްކަމެވެ. އެއީ ދީނުގައި ނަހީ ކުރައްވާފައިވާ ކަމެކެވެ. ހުރިހާ ކަމެއްގެ ކުރިން އިންސާނާގެ ހިތް އުނދަގޫ ކުރާ ސަބަބަކީ ކަމުގައި އެކަން ހުރުމާއި ކަލަކަށް ނުކުޅެދޭތީއެވެ.

حَسَدُ ވެރިކަމީ ނުބައި ސިފައެއްކަމުގައިވާ ސިފައެއްކަމެވެ. އެއީ ދީނުގައި ނަހީކުރެއްވި ކަމެއް ހިފާ ބަސްކިޔާނަމަ ވެސް މަސައްކަތް ކުރާ ހިތެކެވެ. ހެޔޮ ޢަމަލުތައް ނިމިގެން ދިއުމެވެ.

ސަލާމާއި صلوات ލެއްވި ނަބިއްޔާ ކަލޭގެފާނު حديث ކުރެއްވިއެވެ.

اَلْحَسَدُ يَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ ،

މިގެ معنى އީ، އަލިފާނުން ދަރުގަނޑު ކައިލާ ފަދައިން حَسَدُ ވެރިކަން ހެޔޮ ޢަމަލު ތަކުން ހުރިހާ ކަންތައް ކައިނިމާލައެވެ.

٣٥

آدَابُ الْحَدِيْثِ

ވާހަކަދެއްކުމަކީ، އިންސާނާގެ ދިރިއުޅުމުގައިވާ ކޮންމެހެން

[illegible] [illegible] ކަންތަކުގެތެރެއިންވާ [illegible]. [illegible]، [illegible] [illegible] ތަކެތި [illegible] އަންގައި [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

١- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

٢- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

٣- [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ނުވާނެއެވެ.

٤- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible].

٥- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

٦- [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]، [illegible] [illegible]، [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] عبارة [illegible].

٣٦

آدَابُ الزِّيَارَةِ

زِيَارَة ކުރުމަކީ، ބައްދަލުވުމަށް ތަނަކަށް ދިޔުމެވެ. ޒިޔާރަތް ކުރުމުގެ އަދަބުތަކުގެ ތެރެއިން ބައެއް އަދަބުތައް ބުނަލަމެވެ.

١- ޒިޔާރަތް ކުރަންވާއިރު ގެއަށް ވަނުމުގެ ކުރިގައި إِذْنَ ހޯދަ- ގަތުމާއި، سلام ކުރުން.

٢- ޒިޔާރަތް ކުރުމަށް އެކަށީގެންވާ ވަގުތެއް اختيار ކުރުން. އެބަހީ ކެއުމުގެ ވަގުތު، ނިދާވަގުތު ނިދިއަރާ ވަގުތު މަސައްކަތްކުރާ ވަގުތުތަކު ގައި ޒިޔާރަތް ކުރަން ނުދިއުމެވެ.

٣- އެގެއަކަށް ވަދެވުނުހިނދު ބަޔަކަށް سَلَام ކުރުން.

٤- ތިމާއަށް އެކަށީގެންވާ ތަނެއްގައި އިށީނުން.

٥- ގޭގެ ކުދިކުދި ތަކެތި ހިފާއަން ނުބެލުން.

٦- މީހަކަށް ޒިޔާރަތް ކުރަން ދިޔަވަގުތު، އެމީހާ ކުރަންފެށުނު މަސައްކަތެއްގައި مُشْغُول ވެގެންވާކަމަށް ފެނިއްޖެނަމަ ވިދިގެން ކުރުކޮށް އަވަސް އަވަހަށް ދިޔުމުގެ އިޖާޒަތް ނަގައިގެން ދިޔުން.

٧- އެމީހަކަށް ޒިޔާރަތް ކުރަން ދާހިނދު، އެމީހަކާއި ތިމާއާއި ގުޅުން ހުރިވަރަކަށެވެ.

٨- ބަލިމީހެއްގެ މީހަކަށް ޒިޔާރަތް ކުރަން ދާނަމަ، އެމީހާގެ حَال ބެލުމަށް އަހައި، ބަލިމީހާ އަވަހަށް ޝިފާ ލިބުމަށް ދުޢާ ކުރުން. އަދި އެމީހާގެ ގާތުގައި އެކަށީގެންނުވާ ވާހަކަ ނުދެކުން. މިފަދަ އެންމެހައި ކަންކަމުގައި ބަލިމީހާގެ ހިތްހަމަޖެހުމަށް ބަލަހައްޓައިގެން ހުރުމެވެ.

٣٧

آدَابُ التَّحِيَّة

سَلَام ކުރުމަކީ އެކަކު އަނެކަކަށް رحمة ލިބުމަށް ދުޢާކުރުމުގެ ސަބަބުން މީހުންގެ ގުޅުން ބަދަހިވާ ކަމެކެވެ. އެކަމަށްޓަކައި سلام ކުރުމަކީ، އެއީ عبارة ވާ لفظ ތަކުން ދަރުމަ ލިބިގެންވާ އެންމެ ރަނގަޅު ވިސްނުމެއް ކަމުގައި ގަބޫލުކުރެވޭ ކަމެއް ކަމުގައިވެއެވެ. إسلام ދީނުގެ ސަލާމަކީ اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ މިއެވެ.

سَلَام އަށް ފުރަތަމަ ގޮވުމީ ބޮޑު ދަރުމަ ލިބޭ سنّة ކަމެކެވެ. سَلَام ޖަވާބުދިނުމީ كفاية ގެ فرض ކަމެކެވެ. އެބަހީ جماعة އަކުން އެކަކު ޖަވާބުދިނުމުން، ސަލާމް ކުރެވުނު جماعة ގެ އެންމެންގެ ފަރާތުން ޖަވާބު ލިބިއްޖެއެވެ.

سَلَام ކުރުމުގެ އަދަބުތަކުގެ ތެރެއިން ބައެއް އަދަބު ތިރީގައެވެ.

١- ތަނަކަށް ވަދެވުނުއިރު ސަލާމްކުރުމާއި، ވަކިވެގެން ދާއިރުވެސް ސަލާމްކުރުން.

٢- ސަލާމްކުރުމުގައި سلام އަންގަންޖެހޭ މީހަކަށް سلام ޖަވާބުދިނުން.

٣- ކުޑަކުއްޖާ ބޮޑުމީހާއަށް، ހިނގާމީހާ އިށީނދެ ހުންނަ މީހާއަށް، ކުޑަ ޢަދަދު ގިނަ ޢަދަދަކަށް سلام ކުރުން.

٣٨

آدَابُ الْمجَالِسْ

١- مَجْلِس އަކަށް ދާންޖެހިއްޖެނަމަ، އެދާނުވީ ވަގުތަކަށް ދަމަހައްޓާ ނަލަވެ ދިޔުން.

٢- ބަޔަކު މީހުންތިބި مجلس އަކަށް ވަންނައިރު އެންމެފުރަތަމަ ކުރަންވީ ކަމަކީ އެބައިމީހުންނަށް سَلَام ކުރުމެވެ.

٣- މީހާގެ ދަރަޖައާއި އެކަށީގެންވާ ތަނެއްގައި އިށީނުން.

٤- مَجْلِس އެއްގައި އިށީނދެއްޖެނަމަ، އެތަނެއްގައި ތިބި ބަޔަކުދަރުމާ ވަކިކޮށް ދެމީހެއްގެ ދެމެދުގައި ވަދެ އިށީނުމުގެ ކުރިން އެދެމީހުންގެ ހުއްދަ ހޯދުން ވާޖިބެވެ. އެކަށީގެން ވަކިވެވޭނުހުރެވެ.

٥- މީހަކު އިށީނދެ ހުރި ތަނަކުން ތެދުވެވަޑައިގެން އެ ތަނަށް أَوْلَى ވާނީ އެމީހެކެވެ. ތަނަކަށް ތެދުވެވަޑައިގެން ވަކިވުމުން ދެން ވަދެ ތިބެވޭނީ ހަމައެކަނި އެމީހުނެވެ.

٦- މީހުން އެއްވެގެން ކުރާ مجلس ގައި ބޮޑަށް ހެއްވާގޮތަށް ހުރުމާއި ނުބައި أَخْلَاق ދައްކައި ހަދާ، ގޯސް ވާހަކަ ދައްކައި ހުރުމަކީ ނުރަނގަޅު ކަމެކެވެ.

٧- ބައެއް މީހުންތިބި مَجْلِس އެއްގައި އެހެން އެކަކާ ސިއްރު ވާހަކަ ދައްކައި ހުރުމަކީ ވަރަށްނުރަނގަޅު ކަމެކެވެ. އެއީ، އެހެން މީހުންނަށް ހިތާމަ ވާނެ ކަމެއް ކަމުގައި ވާތީ، ގޯސް ވިސްނުމެއް ވެސް ލިބިދާނެތީ އެކަން ނުކުރުމެވެ.

٣٩

آدَابُ الْأَكْلِ وَالشُّرْبِ

١- ކާންފަށައިގަތުމުގެ ކުރިން އަތްދޮވެ ފޮތިގަނޑަކުން ފުހުން.

٢- [illegible]

[illegible]

٣- [illegible] ކާންފަށައިގަތުމާއެކު بسم ކިޔުން.

٤- [illegible]

[illegible]

٥- [illegible]

[illegible]

٦- [illegible]

[illegible]

٧- [illegible]

[illegible]

٨- [illegible]

[illegible] حمد [illegible]

٩- [illegible] ﷺ [illegible]

[illegible]

١٠- [illegible]

[illegible]

٤٠

خَاتِمَة

علم އުގެނުމުގެ ބޭނުމަކީ، އެعلم ން عَمَل ކޮށް ތިމާއިރު ހުރި ދަރަޖައަށްވުރެ ކުރިއެރުވުމެވެ. އެހެންވީމާ علم ން عمل ނުކުރާ عالم އެއްގެ މިސާލަކީ މޭވާއެއް ނުކާ ގަހެއްގެ މިސާލެވެ. علم ވެރިޔާ ބޭނަސްތެރިކަން ދިނުން ދެކޭކަމަށް އުމުރުގެ ދަރަޖަ އުފުލާ ކަމުގައި خُلق ރިވެތި ވާންވާނެއެވެ.

ދީނާގެ علم ވެރިޔަކުން ރިވެތި خُلق ތަކުން ބޭނަސްތެރިކަން ދެއްކުމަކީ علم ވެރިޔާގެ علم ވެރިކަމުގެ އުފެދުން ބޭނުން ވާއިރު ފަރުވާ މަސައްކަތުގެ މަތިވެރި ކަމެއް މީހުންނަށް ދައްކާ ކަމެކެވެ.

ވީމާ އަހަރެމެން ކިޔަވާ ކަމުގެ ދަރުސްތަކުން ވަނީ ގޮތް ބައްލަވާ ވެރިކަމުގެ ރިވެތި خلق ދަސްކޮށް، މިނިވަންކަމާއި ދިރިހުރި ބޭނުންތެރިކަން ކަރުދާހަކުން އުނގެނި، ކަލާނގެ ދީނާއި ހަމަތަކުގެ މަތީ ތަރައްޤީ ވުމެވެ، ދީނާއި ޤައުމުގެ ދިދަ ހިފެހެއްޓުމަށް ދިވެހި قوم ގެ މިނިވަންކަން ވަރުގަދަކޮށް މަސައްކަތް ކުރުމަކީ ކުރަންޖެހޭ ކަމެކެވެ.

އިންސާނާއަށް ދެވަރުގެ ކަމުގެ ކަރުދާސް ހިތުގެ ތެރޭގައި ވިސްނުން ހުރެއެވެ.

މަރުވަރުގެ ގޮތުގެ ދީނީ ވަގުތު ގޮތުގައި ކަލާމް ކަނޑައަޅާ ކުރިމަތިވާ ދިރުމުގެ ފަސޭހަ ކަމާ،

ކުރިމަތީ، ކަންތައް ހުރި ގޮތް ވަރުބަލި ކަމުގައި ކަމަކާ.

މިކަމަކީ ކަލާމެއް، މަގުތަކާއި ގުޅިގެން ދަރަޖަ ކަމެއް ހިތުގެ މަތީ ގެނެސް ކަމަކުން،

ހަމަ ކަންތައް ކުރުމުގެ ކަމަށް މަސައްކަތް ކުރަނީ. މާލަކު ކަމުގައި ނަގާ ދަރުސްތަކުގެ

ވެސް، އިންސާނުގެ ކުރިމަތީގައި ހުރިހާ ވަރަކަށް. އެކަމަކު މިކަހަލަ ހިތްވަރު ކުރަން

ކުރުމަކީ ދީނީ ކަމަކެވެ.

އަހަރެމެން ކުރަން ބޭނުންވާ ކަމަކީ މަގުފުރަގަސް ވާ ކަމެއް ދަރަޖައަކަށް

[illegible] تَوْفِيق ދެއްވުން އެދި، ކަލާނގެ ހަޟްރަތަށް دُعَاء ކުރަމެވެ. آمين

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْأٰخِرَةِ حَسَنَةً
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

[illegible] قصد [illegible]

[illegible] توفيق [illegible] حمد އާއި شكر [illegible]

اَللّٰهُمَّ وَاَحْسِنْ عَاقِبَتَنَا فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا وَاَجِرْنَا مِنْ خِزْيِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْأٰخِرَةِ، وَصَلَّى اللّٰهُ وَسَلَّمَ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى اٰلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِينَ. وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
آمين.

ISBN 99915-2-711-7

ޗާޕްކުރީ: ނޮވެލްޓީ ޕްރިންޓަރސް އެންޑް ޕަބްލިޝަރސް ޕވޓ. ލޓޑ
އައި. އެސް. ބީ. ނަމްބަރު: ISBN 99915-2-711-7
އަގު: 21.73 ރ.
ނަމްބަރު: B-0013